

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВОМ

Чусова О. М.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

на здобуття освітнього ступеня магістр
здобувачами вищої освіти всіх форм навчання
спеціальності 053 «Психологія»

ОДЕСА
ОНЕУ
2024

УДК: 159.9:005.9 (038)

Ч 94

Укладач:

Чусова О. М. – канд. пед. наук, ст. викладач

Рецензенти:

Бабчук О. Г. – завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології ДЗ «ПНПУ ім. К. Д. Ушинського», канд. психол. наук, доцент (зовнішній рецензент)

Сіленко А. О. – доктор політ. наук, професор

Шрагіна Л. І. – доктор психол. наук, доцент

Рекомендовано до друку

кафедрою мовної та психолого-педагогічної підготовки

Протокол № 1 від 28 серпня 2024 р.

Ч 94 **Чусова О. М.**

Теоретико-методологічні проблеми психології: термінологічний словник.
Одеса: ОНЕУ, ротапринт, 2024. 38 с.

Термінологічний словник з дисципліни «Теоретико-методологічні проблеми психології» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти всіх форм навчання спеціальності 053 «Психологія».

УДК 159.9:005.9 (038)

© Чусова О. М., 2024

© Одеський національний економічний університет, 2024

ПЕРЕДМОВА

Термінологічний словник сприятиме продуктивному опануванню знань з навчальної дисципліни «Теоретико-методологічні проблеми».

В умовах зростаючої кількості напрямків, шкіл і підходів у психології, стає все більш важливим мати єдиний термінологічний базис, що дозволяє чітко окреслити ключові поняття і терміни. Цей термінологічний словник створений саме для того, щоб стати надійним посібником у цій складній та багатогранній сфері. Він містить терміни, які охоплюють широкий спектр теоретичних концепцій, методологічних підходів і практичних застосувань у психології.

Зміст термінологічного словника, охоплює усі теми навчальної дисципліни «Теоретико-методологічні проблеми психології». Кожен термін супроводжується чітким визначенням та, у разі потреби, прикладами або поясненнями, що дозволить краще засвоїти матеріал. Сподіваємося, що цей словник стане корисним інструментом у вашій дослідницькій та практичній діяльності, а також послужить основою для подальших дискусій і наукових пошуків у сфері психології.

Словник систематизовано за алфавітним порядком. Джерелами слугували: тлумачні словники та інші довідкові видання, енциклопедії, підручники, монографії, періодика.

А

Адекватний (adaequatus– прирівняний, відповідний, вірний, точний) – термін, який служить для позначення вірного відтворення об'єктивних зв'язків і відношень дійсності в уявленнях, поняттях і думках.

Активність – загальна властивість живих істот як основа їх зв'язку з навколишньою дійсністю, що обумовлюється внутрішнім станом суб'єкта у момент дії.

Аналіз – процедура уявного розчленовування предмету, властивості, відношень між предметами на частини (ознаки, властивості, відношення).
Логіка – наука про загальнозначущі форми (поняття, думки, висновки) і засоби думки (визначення, правила утворення понять, думок і висновків, правила міркувань, правила формалізації висновків в системи).
Математика – застосування математичних методів до системи логічних понять, теорії доказів, моделей, алгоритмів.

Аналітичне наукове знання – знання, істинність якого обґрунтовується шляхом логічного аналізу.

Анкета – розробляється на основі теоретичного уявлення про предмет дослідження, шкалу оцінок, типу і кількості питань.

Анкетування – метод соціально-психологічного дослідження за допомогою анкет.

Асоціативна психологія – напрями в психології, які використовують поняття про асоціацію як головний пояснювальний принцип.

Асоціація – закономірний зв'язок двох або декількох психічних процесів. Характеризується тим, що поява одного з них викликає появу іншого. Психофізіологічною основою є умовний рефлекс.

Б

База формування теорії – закони наук, класифікації, типології. Первинні пояснювальні схеми – процес створення початкової моделі явища, що вивчається, з використанням наявного знання про нього.

Бесіда – метод, заснований на отриманні психологічної інформації в словесній комунікації шляхом залучення досліджуваного до співпраці, перевірки робочої гіпотези.

Біографічний метод – аналіз актуальних або потенційних подій життя, кола спілкування, реконструкція життєвих програм і сценаріїв.

Біопсихічні властивості – темперамент, статеві, вікові, патологічні властивості. Соціального майже немає. Є механізмами психічного віддзеркалення. Характеризують тільки стиль усвідомлення. З потребами зв'язані через біологічну нужду. З активністю зв'язані через силу і рухливість нервових процесів. Формуються в тренуванні. Рівень аналізу – психофізіологічний, нейропсихологічний.

Біохімічні теорії пам'яті – відображення, збереження, відтворення інформації здійснюється на основі біохімічних процесів, зокрема, на основі модифікацій РНК. Перегрупування білкових молекул нейронів – трансформація активності окремих нейронних ансамблів і їх інтеграцій на біолого-хімічному рівні.

Біхевіоризм – напрям в американській психології, що вважає психічні явища тотожними поведінковим реакціям організму, одиницею яких є зв'язок стимулу і реакції. Реакція на стимули зовнішнього середовища – основний постулат біхевіоризма про поведінку (сукупність рухових, вербальних реакцій) як предмет психології.

В

Введення в експеримент – ознайомлення з характером експерименту, інструктаж про специфіку і послідовність дій; експериментальна бесіда – підведення підсумків самостійної частини експерименту.

Взаємодія – прояв суб'єктивних намірів у складних видах спільної діяльності, що вимагають взаємного узгодження і координації індивідуальних дій.

Вичленення вихідної системи понять – необхідна і достатня кількість понять, за допомогою яких можливе формулювання вихідних посилок і побудова нових теоретичних припущень.

Виявлення структури взаємин в групі – використання соціометричного критерію (комунікативний – виявлення взаємин в групі, гностичний – виявлення уявлень людини про бачення своєї ролі в групі) для дослідження виборів і взаємних виборів, лежачих в основі структури відносин і організованості групи.

Віддзеркалення – загальна властивість матерії відтворювати відбиваний об'єкт, яке залежить від рівня її організації і виявляється в чутливості, сприйнятті, свідомості, самосвідомості. Свідомість як віддзеркалення – складне, багатопланове, контрольоване, суб'єктне віддзеркалення дійсності у діапазоні від елементарних відчуттів до складної інтелектуальної діяльності, яке виконує функції віддзеркалення і породження.

Віддзеркалення реальних відношень – відтворення специфіки суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних відношень індивіда, в яких він виступає як активний діяч, який слідує вимогам конкретних ситуацій і власної системи особистісних смислів.

Вільне інтерв'ю – не регламентовано темою і формою бесіди; стандартизоване інтерв'ю – система питань закритого типу; діагностичне інтерв'ю – отримання інформації про особу випробовуваного; клінічне інтерв'ю – метод психотерапевтичної бесіди.

Вірогідність – кількісна міра можливості появи деякої події при певних умовах: 1) відношення числа сприяючих випадків до загального числа всіх рівно можливих; 2) залежність об'єктивної можливості появи події від частоти, з якою вона відбувається; 3) віддзеркалення специфічного характеру, властивих масовим явищам випадкового характеру.

Властивість – сторона предмету, внутрішньо властива йому. Існує об'єктивно не залежно від свідомості, обумовлює його відмінність або спільність з іншими предметами.

Воля – форма психічного віддзеркалення, в якій відбиваються об'єктивна мета, стимули її досягнення, об'єктивні перешкоди у вигляді переживання суб'єктивної мети, боротьби мотивів, вольового зусилля, результатом чого є дії і задоволення досягненням мети. **Воля** – здатність людини діяти у напрямі свідомо поставленої мети, долаючи при цьому внутрішні перешкоди. **Воля** – здатність людини, що виявляється в самодетермінації і саморегуляції нею своєї діяльності і різних психічних процесів. Воля – здатність до вибору мети діяльності і внутрішніх зусиль, необхідних для її здійснення. Діяльна сторона свідомості – втілення задуму через вплив на умови його досягнення.

Вчування – вчування в зміст ситуації і корекція відповідних переживань.

Г

Генетико-моделювальний метод – метод, направлений на отримання відомостей про різні рівні розвитку психічного явища і динаміку і рушійні сили переходу з одного на інший рівень.

Генетична психологія – галузь психології, що вивчає походження і розвиток психічної діяльності в онто- і філогенезі. Розвиток форм психічної діяльності – філогенез психіки і свідомості, онтогенез основних форм психіки.

Гештальтпсихологія – напрям в німецькій психології, що вважає основними елементами психіки гештальти (образи) як прагнення свідомості утворювати «хороші» фігури. Цілісність (образ) як основна якість психіки – початкова властивість, зокрема, сприйняття, визначуване іманентними законами свідомості.

Гіпотеза – припущення, дійсне значення якого невизначене. Гіпотеза – це припущення про причину, яка викликає даний наслідок. В результаті перевірки встановлюється, що наслідки, які випливають з гіпотези, не суперечать ніяким іншим гіпотезам, що вважаються вже доведеними. Для підтвердження правильності гіпотези необхідно переконатися не тільки в тому, що вона не суперечить дійсності, але і в тому, що вона є єдиною можливою і з її допомогою знаходить пояснення вся сукупність спостережуваних явищ.

Глибинна психологія – напрям в психології, який базується на уявленні про провідну роль несвідомих ірраціональних, афектно-емоційних інстинктивних, інтуїтивних процесів в житті і діяльності людини.

Гуманістична психологія – напрям в американській психології, що розглядає особистість в процесі її самореалізації і самоактуалізації при рішенні життєвих проблем під впливом конструктивних установок людини як основний предмет психології. Самоактуалізація – прагнення людини до найбільш повного виявлення і розвитку своїх можливостей.

Д

Детермінізм – закономірна залежність психічних явищ від сукупності обставин, які за часом передували наслідку. Розрізняють детермінізм механічний (рефлекс, асоціації, афект), біологічний (природний відбір, пристосування, виживання), психологічний (дія зовнішніх причин через внутрішні умови). Спосіб життя – сукупність типових видів життєдіяльності індивіда, узятя в єдності з умовами життя.

Детерміністські методи = однозначна причинність. Методи, направлені на встановлення об'єктивного закономірного зв'язку явищ матеріального і духовного світу.

Диференціація – сторона процесу розвитку. Пов'язана з розділенням цілого, що розвивається, на частини, ступені, рівні.

Діалектика – вчення про найбільш загальні закономірні зв'язки буття і пізнання, виконуюче теоретичні, світоглядні і методологічні функції. Теорія пізнання – аналізує загальні основи, що є базою пізнавального результату.

Діалектична логіка – вивчає всю систему категорій в їх гносеологічних і логічних функціях. Вона вивчає не тільки принципи і категорії, які рівним чином діють в природі, історії, але також і те, що властиво тільки процесу пізнання, мислення. У її зміст входять специфічні пізнавальні категорії, принципи і процедури: 1) сходження від чуттєво-конкретного до абстрактного; 2) перехід від абстрактного до понятійно-конкретного; 3) співвідношення емпіричного і теоретичного; 4) прийоми узагальнення, ідеалізації, аналізу і

синтезу, індукції і дедукції. Її характерною особливістю є те, що вона досліджує переходи від однієї системи знання до іншої, вищої. При цьому неминуче виявляються діалектичні суперечності, які відображають як суперечності в самому об'єкті пізнання, так і суперечності взаємодії суб'єкта і об'єкту пізнання, а також суперечності в самому процесі пізнання. Особливо гостру форму вони набувають на «межах» такої теорії, яка вичерпала свої пояснювальні можливості і потрібний перехід до нової. Цей перехід передбачає вирішення протиріч між старою теорією і новою системою фактів. Таке вирішення протиріч не є процедурою, що формалізується.

Дія – одиниця діяльності, що здійснюється опосередковано за допомогою знаків, ролей, цінностей, норм і що містить орієнтовну, виконавчу і контрольну частину.

Діяльність – згідна особистісному смислу і мотиву цілеспрямована система предметних дій. Мотив: а) спонука до діяльності, пов'язана із задоволенням потреб; б) усвідомлювана причина вибору дії; в) цінності ідеали, інтереси.

Досвід – звички, уміння, навички, знання. Значно більше соціального. Є змістом форм віддзеркалення. Пов'язаний з необхідністю усвідомлення минулого. З потребами пов'язаний через звички. З активністю пов'язаний через вольові навички. Формується в навчанні. Рівень аналізу – психолого-педагогічний.

Доцільність – відповідність процесу завершеному стану, представленому у вигляді його моделі (цілі).

Е

Евристика – метод вирішення завдань, який протиставляється формальним методам, що спираються на точні математичні моделі. Евристичні методи – 1) відносяться до безлічі допустимих рішень; 2) характеризуються не напрямленим і індуктивним перебором можливих альтернатив; 3) засновані на властивих людині механізмах, направлених на вирішення творчих завдань.

Експеримент – метод, орієнтований на розкриття причинно-наслідкових відношень при перевірці гіпотези про психічне явище шляхом традиційної (одна незалежна змінна) або факторної (декілька незалежних змінних) маніпуляції умовами і реєстрації супутніх їй змін¹. Моделювання умов для виникнення психічних явищ: 1) дослідник сам створює умови для виникнення психічного явища; 2) змінює умови експерименту, змінюючи тим самим протікання психічного явища; 3) варіативні маніпуляції умовами експерименту забезпечують можливість виявлення закономірностей; 4) виявлення кількісних показників в явищі, що вивчається.

Електричні і механічні зміни синапсів – електричний імпульс від активованого нейрона проходить через аксони і синапси до наступної клітки і так далі по нейронному ланцюгу. Багатократна електрична активність в них викликає хімічні або структурні зміни в самих нейронах (консолідація сліду).

Емпіричні дослідження – включення об'єкту у все нові зв'язки, нові ситуації, в яких створюються відношення причини і наслідку як універсальної основи виявлення стійких, необхідних зв'язків предмету пізнання і, отже, його властивостей.

Є

Єдність і боротьба протилежностей – один з основних законів діалектики. Виражає джерело саморуху і розвитку явищ. Виступає як загальний закон пізнання. Закон дозволяє розуміти всяку цілісність як складну систему. Ця система містить елементи, які безпосередньо один з одним несумісні.

Єдність логіки, діалектики і теорії пізнання – єдність загальнозначущих правил мислення, теоретико-методологічних основ та закономірностей пізнавального процесу.

З

Загальний напрям дослідження – формулювання початкової тези, яка є розгорнутим формулюванням основного поняття. Принципи підходу до об'єкту вивчення – конкретизація початкової тези за допомогою думок, заснованих на застосуванні діалектичних категорій і законів.

Загальнонаукова методологія – є інструментом пошуку найбільш загальних підходів до вивчення предмету. Прикладом методології загального рівня може бути застосування системного підходу, принципу детермінізму тощо.

Задача – мета діяльності, що підлягає досягненню на основі процедури перетворення наявних умов.

Закон – необхідне, істотне, стійке відношення між явищами, що повторюється. Закони утворюють серцевину наукової теорії. У розвиненій теорії розрізняють фундаментальні закони (їх число різне, але строго безумовно) і окремі закони (їх число з розвитком теорії збільшується). Закони наукових теорій формулюються, як правило, на мові математики. Вираз реальних об'єктивних відношень – закони функціонування (істотний, необхідний зв'язок між речами і явищами) розвитку (необоротна, направлена, закономірна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів).

Здібності – індивідуально-психологічні особливості, що є умовами і внутрішніми психічними регуляторами успішного оволодіння способами певної діяльності і її ефективного здійснення. Умова оволодіння знаннями – комплекс суб'єктивних передумов для успішної взаємодії людини з предметно-знаковим середовищем.

Знаково-символічні операції – перетворення в моделі явища, що вивчається, на основі операції знаками і символами відповідно до математичних і логічних правил. Знак – матеріальний предмет (явище, подія), що виступає як представник деякого іншого предмету, властивості або відношення і використовується для придбання, зберігання, переробки і передачі повідомлень. Символ – те ж саме, що і знак.

Знання – адекватне віддзеркалення в свідомості дійсності у вигляді уявлень, понять, думок, теорій.

I

Індивідуальне знання – чуттєве, емпіричне, розумове, теоретичне пізнання. Знання, що об'єктивувалося – частина духовного виробництва, що

існує у вигляді наукових текстів або у формі речей, що мають соціально-культурний смисл.

Інтеграція – сторона процесу розвитку. Пов'язана з об'єднанням в ціле раніше різнорідних частин і елементів. Взаємозв'язок і взаємодія елементів – підвищення рівня цілісності і організованості системи під впливом об'єднання частин і елементів.

Інтерв'ю – отримання соціально-психологічної інформації за допомогою усного опиту.

Інтерпретація – сукупність значень (сенси), що додаються елементам теорії (виразам, формулам, символам). Інструмент наукового моделювання – тлумачення моделі явища в термінах різних вихідних теоретичних постулатів з метою усунення можливих емпіричних суперечностей.

Інформація – відомості про що-небудь у вигляді єдності синтаксичних, семантичних, прагматичних характеристик, що знімають невизначеність і використовуються в управлінні.

Істина – адекватне віддзеркалення об'єкту суб'єктом, що пізнає, відтворення його таким, яким він існує сам по собі, зовні і незалежно від людини і його свідомості.

К

Категорії – гранично загальні, фундаментальні поняття, які відображають найбільш істотні, закономірні зв'язки і відношення реальної дійсності і пізнання.

Категорії психології – гранично універсальні, фундаментальні поняття, що характеризують рівень осмислення і узагальнення основних уявлень про суспільне життя, про соціальну реальність, які мають апріорне значення і допомагають систематизації і організації досвідченого знання.

Кількість – кількісне порівняння стає можливим тільки після якісного пізнання предметів. Дослідження кількісних відношень пов'язане з процесом абстрагування. З метою встановлення кількісної визначеності предмету

порівнюються складові його елементи з певним еталоном як одиницею вимірювання. Пізнання якості передуює пізнанню кількісних відношень.

Класифікація – система супідрядних понять, яка використовується для встановлення зв'язку між ними і орієнтування в їх різноманітті. Поняття – форма мислення, за допомогою якої відбиваються в узагальненій формі предмети і явища і зв'язки між ними за допомогою фіксації загальних і специфічних ознак. Такими ознаками є властивості предметів і явищ і відношення між ними. Зв'язок – взаємообумовленість існування явищ, розділених в просторі і (або) в часі. Встановлення зв'язку між поняттями – фіксація загальних і специфічних ознак, на основі яких встановлюється місце об'єкту в системі даного класу об'єктів.

Клінічна бесіда – індивідуальне консультування або бесіда в психотерапевтичній ситуації.

Конкретна ситуація – обставини одиначної ситуації в життєдіяльності одиначної людини: 1) просторові характеристики предметного середовища; 2) схеми поведінки учасників; 3) причинно-наслідкові відношення; 4) оцінні характеристики; 5) тема ситуації і думки, пов'язані з нею; 6) вербалізація думок в діалозі; 7) результат, узагальнення, підсумок.

Конкретність істини – точне врахування всіх умов, в яких знаходиться об'єкт пізнання, виділення головних, істотних властивостей, зв'язків, тенденцій його розвитку.

Констатувальний експеримент – виявлення характеристик і властивостей досліджуваного явища на момент початку і закінчення експерименту із залученням контрольної і експериментальної групи.

Конфлікт парадигм – це перш за все конфлікт різних систем цінностей, різних способів вирішення завдань-головоломок, різних способів вимірювання і спостереження явищ, різних практик, а не тільки різних картин світу.

Концепції причинності у філософії науки: 1) метафізичний ідеалізм – стверджує, що явища дійсності — це результати породження Вищої сили або подібної до неї кінцевої причини; 2) емпіризм (або юмовська регулярність) –

розглядає поняття причинності як ідею існування постійних збігів подій; 3) функціоналізм — указує на те, що деякі типи подій і процесів породжуються їх власними наслідками шляхом деякого роду зворотного зв'язку; 4) структурний реалізм — розглядає споріднені структури і внутрішньо властиві атрибути як причини явищ.

Л

Логіка — наука про загальнозначущі форми (поняття, думки, висновки) і засоби думки (визначення, правила утворення понять, думок і висновків, правила міркувань, правила формалізації висновків в системі).

Лонгітюдний метод — тривале систематичне вивчення психічного розвитку одних і тих же людей впродовж тривалого періоду часу. Генетичні зв'язки в розвитку — виявлення особливостей психічного розвитку на основі аналізу змістовних моментів життєдіяльності окремої людини або групи людей.

М

Математичне моделювання — спосіб організації дослідження за допомогою створення моделей, алгоритмів в різних ситуаціях пізнавальної і трудової діяльності.

Математичні методи — методи формалізації і кількісної обробки емпіричних даних.

Мета — усвідомлений образ результату, що передбачається; формальний опис кінцевих ситуацій, до досягнення якого прагне будь-яка само регульована функціональна система. Мета як усвідомлений образ результату, що передбачається, відображає мотиваційні моделі, зміст підсумкових ситуацій їх ієрархічну короткострокову або довгострокову супідрядність в життєдіяльності людини.

Мета діяльності вченого — отримання нового знання, що змінює в певних відношеннях ті знання, які вже є. Але його мета — не просто добути нову інформацію, але і вписати її, співвіднести із старою, знайти їй місце в базі наукового співтовариства. Наука — істотне колективне підприємство, в якому

навіть діяльність теоретикаодинака має сенс тільки в рамках діяльності наукового співтовариства.

Метод – спосіб побудови і обґрунтування системи знання; початковий пункт і умова подальших досліджень. Сукупність прийомів – теоретико-емпіричне відтворення пізнаваного об'єкту відповідно до його властивостей.

Метод вивчення історичних для літератури джерел – метод отримання даних про особистісні характеристики автора літературних джерел і психологічної характеристики його епохи.

Метод вивчення продуктів діяльності – система процедури збору, систематизації, аналізу і тлумачення продуктів діяльності людини.

Методика психологічних досліджень – сукупність методів, вживаних в даному дослідженні і визначуваних відповідною їм методологією. Методики дослідження – конкретне втілення методу відповідно до мети дослідження.

Методичний прийом – спосіб, яким здійснюється психологічний метод. Варіант методу – визначається відповідно до теорії і методології.

Методологічні рівні: 1) загальні методологічні принципи діалектичного матеріалізму як загальної методологічної основи всього природознавства; 2) методологічні принципи конкретної науки — психології («загальної психології»); 3) більш окремі методологічні принципи певної галузі психології (наприклад, нейропсихології, дитячої психології тощо).

Методологія – система принципів і способів організації і побудови теоретичної і практичної діяльності а також учення про таку систему. Методологія визначає, якою мірою зібрані факти можуть служити реальною і надійною підставою об'єктивного знання. Методологія в широкому сенсі припускає вказівки на те, як досліджуватиметься той чи інший предмет. Методологія у вузькому сенсі є концептуалізацією процесу дослідження, коли об'єктом аналізу є сам дослідницький процес.

Методологія окремої теорії – містить особливі методологічні функції, виступаючи як прикладна логіка дослідження конкретної предметної області

(теорія фрустрації, теорія атрибуції, теорія когнітивного дисонансу, теорія поетапного формування дій і так далі).

Методологія психології – система принципів і способів організації і побудови теорії і практики окремих психологічних наук, їх галузей і всіх їх в цілому. Вчення про систему принципів психології – є «основним коренем дерева психологічної науки».

Мислення – психічний процес, що характеризується узагальненням і опосередкованим віддзеркаленням дійсності. Опосередковане віддзеркалення – віддзеркалення за допомогою форм і операцій мислення. Узагальнене віддзеркалення – віддзеркалення за допомогою понять. Мислення – вища форма активного віддзеркалення дійсності, що полягає в цілеспрямованому, опосередкованому, узагальненому пізнанні людиною істотних зв'язків і відношень предметів і явищ, створенні нових ідей, в прогнозуванні подій і дій.

Мислення як діяльність – згідна особистісній смислу і мотиву цілеспрямована система розумових дій в цілеспрямованому, опосередкованому, узагальненому пізнанні людиною істотних зв'язків і відношень предметів і явищ, створенні нових ідей, в прогнозуванні подій і дій. Залучення особистості до розумового процесу – позиція особистості як суб'єкта соціальних відносин і діяльності в соціальній, соціально-психологічній і міжособистісній взаємодії впливає на вибір розумової задачі, особливості і якість її розв'язання.

Міждисциплінарний синтез – інтеграційні науки (біофізика, біохімія, економетрія, кібернетика, семіотика, теорія систем), в яких синтезуються дані про структурні властивості об'єктів різних дисциплін.

Міжособистісні стосунки – взаємозв'язки, що суб'єктивно переживаються, між людьми в спільній діяльності і спілкуванні. Вони ґрунтуються на системі установок, орієнтацій, очікувань, стереотипів.

Міра – філософська категорія, яка виражає діалектичну єдність якісних і кількісних характеристик об'єкту. Міра указує межу, за якою зміна кількості спричиняє за собою зміну якості об'єкту і навпаки.

Модель – знаковий аналог фрагмента реальності, який виступає об'єктом пізнання і слугує засобом отримання нового знання. Моделювання – гносеологічна категорія, що заснована на відповідній теорії або гіпотезі, які указують на межі допустимих спрощень.

Моделювання – метод теоретичного дослідження психічних явищ за допомогою їх моделей – систем об'єктів або знаків, відтворюючих основні відношення оригіналу; гносеологічна категорія, яка заснована на відповідній теорії або гіпотезі, що вказують на межі допустимих спрощень.

Моделювання умов для виникнення психічних явищ: 1) дослідник сам створює умови для виникнення психічного явища; 2) змінює умови експерименту, змінюючи тим самим протікання психічного явища; 3) варіативні маніпуляції умовами експерименту забезпечують можливість виявлення закономірностей; 4) виявлення кількісних показників в явищі, що вивчається.

Н

Навчання – цілеспрямована передача суспільноісторичного досвіду в процесі організованого формування знань, умінь, навичок.

Наука – сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність. Процес і результат отримання нового знання – в основі науки лежить аналіз зв'язку причини і наслідку – універсального зв'язку явищ дійсності, наявність якого робить можливими закони науки.

Наукове знання – системний теоретичний опис об'єктів пізнання. Систематизація об'єктивних відомостей про дійсність – розкриття багатообразних зв'язків складного об'єкту в єдиній теоретичній картині.

Науковий текст – відображення закономірних і істотних зв'язків предмета дослідження за допомогою системи предикатів.

Несвідоме – безпосередня (інтенційна) форма психічного віддзеркалення, при якій відсутня довільна регуляція поведінки.

Неусвідомлювані явища – психічні явища, що характеризуються невиразністю і смутністю переживання людиною, – ще або вже не усвідомлювані психічні явища: автоматизми, імпульсні дії.

О

Об'єкт – те, що протистоїть суб'єктові в його предметно-практичній і пізнавальній діяльності. Виділяється за допомогою відповідних форм практичної і пізнавальної діяльності.

Об'єкт дослідження – стійкі і необхідні зв'язки в даній галузі, закріплені в системі наукових абстракцій. Частина і ціле – ці категорії характеризують загальний рух пізнання. Воно зазвичай починається з нерозчленованого уявлення про ціле. Потім воно переходить до розчленовування цілого на частини і завершується відтворенням об'єкту в мисленні у формі конкретного цілого. Між частинами цілого існує складна система зв'язків (структурні, генетичні, субординаційні, управління тощо).

Обмеження, які накладає використання в психології категорій: 1) категорії в своїй більшості апріорні, декларативні, і можуть виражати свою суть в найзагальнішому, гранично узагальненому вигляді; 2) категорії багатозначні, по-різному трактуються не тільки серед різних наук, але усередині самої психології, різними школами і концепціями. Так, за твердженням ряду дослідників, тільки визначень культури налічується понад найменувань, а особи – більше; 3) категорії не піддаються операціоналізації. У такому разі психологія, не відмовляючись від використання категорій, часто переходить на позиції соціальної філософії, щоб мати можливість узагальнення і операції якимись універсалами.

Обробка емпіричних даних – перетворення кількісних показників в якісні характеристики психічних явищ. Дослідження кількісних відношень пов'язане з процесом абстрагування і направлене на виявлення спільних об'єктивних характеристик в різних за своєю природою речах. Якісні показники вказують на цілісну характеристику функціональної єдності істотних властивостей об'єкту.

Опосередкування конкретними методами окремих наук – 1) складне діалектичне поєднання процесів диференціації і інтеграції; 2) залучення до процесу пізнання нових областей і сторін дійсності; 3) залежність конкретних методів від характеру відповідної проблеми.

Основа достовірного знання – точне урахування реальних умов і конкретної обстановки, в яких знаходиться об'єкт пізнання, а також виділення головних, істотних властивостей, зв'язків, тенденцій його розвитку.

Основа уяви – особливості минулого досвіду, центральним моментом якого є переживання своєї буттєвості, що виражається в Яконцепції індивіда, а також його уявлення про належне в практичній, пізнавальній і комунікативній діяльності.

Основні підходи до категорій в сучасній науці: 1) категорії суть найбільш загальні поняття, як правило, такі, що не піддаються визначенню в рамках однієї теорії, а часто і в цілому науковому напрямі, дисципліні; 2) категорії служать складовими елементами категоріальних схем, що визначають процедури мислення; 3) категорії використовуються в завданнях систематизації знання і пізнавального процесу, де вони грають роль позначень для рубрик; 4) категорії – це метамовні утворення, до яких відносять дефініції класів понять; 5) категорії суть особливі когнітивні одиниці, що забезпечують процеси перенесення знань в багато дисциплінарних дослідженнях; 6) категорії фіксують класи знання, етапи і чинники пізнавального процесу, тому вони входять в систему управління знаннями; 7) категорії дозволяють пов'язати будь-яке знання з філософією і, навпаки, здійснити перехід від неї до всякої конкретної області знання.

Основні принципи діалектики. Діалектика виконує теоретичні, світоглядні і методологічні функції. Теоретичні принципи діалектики складають істотний зміст світогляду. Основні принципи діалектики: 1) загальний зв'язок; 2) становлення; 3) розвиток. Вони осмислюються за допомогою всієї системи категорій і законів, що історично склалася.

Основні трактування принципу детермінізму в психології: 1) механістичне розуміння детермінант психіки, що апелює безпосередньо до зовнішніх стимулів (біхевіоризм, рефлексологія); 2) спрощене зведення психічного до фізіологічного («фізіологічна», «павловська» психології); 3) визнання психічного наслідком природжених потягів (психоаналіз і його варіанти); 4) безпосереднє виведення психічного з соціального («марксистська» психологія і її варіанти); 5) «гнучкий» (внутрішній) детермінізм у вигляді опосередковування психічних процесів знаряддями, знаками, мовою, що мають культурно-історичне (зовнішнє) походження, як це стверджує школа.

Особистість – сукупність психологічних якостей людини як суб'єкта соціальних відносин і діяльності, які виявляються в соціальній, соціально-психологічній і міжособистісній взаємодії.

Оцінка – думка про певний феномен, про його кількість або якість. У останньому випадку встановлюється зв'язок між ним і ціннісними орієнтаціями оцінювача.

II

Пам'ять – психічний процес, що характеризується організацією і збереженням минулого досвіду, використовуваного в діяльності або роботі свідомості. Відображення – фіксація інформації в пам'яті. Збереження – здатність утримувати інформацію. Відтворення – актуалізація інформації.

Парадигма – теорія, що прийнята як зразок вирішення дослідницьких завдань; характеристика нормативної методології; модель постановки проблем і їх рішень; правила і стандарти наукової практики. Суттю науки є парадигма – деяке вельми конкретне бачення світу. На цьому баченні засновано уявлення про те, як треба описувати мир і які завдання необхідно вирішувати при такому описі.

Первинні теоретичні конструкції – опис явища на основі первинних теоретичних принципів. Проміжні форми теоретизування – перше трактування предмету дослідження, в якій відображений зміст основної теоретичної посилки і правила її перетворення в шуканий науковий факт.

Переробка емпіричної інформації – використання отриманих емпіричних даних для конкретизації моделі явища і наближення її до реального об'єкту вивчення. Емпірична інтерпретація – сприяє досвідній перевірці теорії, виявленню пояснювальних та прогностичних можливостей по відношенню до реальної дійсності. Теоретичне тлумачення емпіричних даних – сприяє теоретичній перевірці емпіричного дослідження, виявленню закономірних відношень у моделі явища, що вивчається.

Перетворення кількості на якість – один з основних законів діалектики, згідно якому зміна якості об'єкту відбувається тоді, коли накопичення кількості змін досягає певної межі. Його зміст розкривається за допомогою всіх категорій діалектики і перш за все категорій якості, кількості і міри.

Періодичні виміри (зрізи) – фіксація психологічних характеристик явища, що вивчається, при цілеспрямованій дії на досліджуваного для його переводу на вищий рівень розвитку як складнику онтогенезу особистості.

Підкріплення – поєднання індиферентного стимулу з безумовним подразником, що викликає біологічно значущу реакцію.

Підхід – апріорна думка про сутність явища, що вивчається, логічний суб'єкт і логічний предикат якого утворюють вихідну посилку в теоретико-емпіричному аналізі.

Підхід як визначення логічного предиката головної тези – логічний предикат є основною системоутвірною ознакою підходу. Логічний предикат є вказівкою на найближчий рід. Найближчий рід є не тільки імпліцитною характеристикою родовидових відношень, але і відправною основою потенційної теоретичної моделі досліджуваного явища. Головну тезу в даному аспекті можна розглядати як дедуктивний умовивід, в якому із зіставлення великої і малої посилок випливає висновок. Останній утворює базис у дефініції основного поняття.

Підхід як головна теза – формулювання головної тези спирається на існуючі судження теорії. Вони слугують основою для виводу нових думок з

проблеми дослідження, істинність яких перевіряється емпіричним шляхом. При формулюванні головної тези вказують на логічний суб'єкт і логічний предикат.

Підхід як посилка – зміст основної посилки розкриває суть питання, що вивчається. Основна теза концепції, яка підлягає створенню, містить не тільки головні характеристики явища, але також і деяку імпліцитну ознаку, експлікація і позначення якої утворюють назву підходу.

Підхід як суб'єктивна перевага – неодмінна суб'єктивна упередженість основної тези зумовлює хід і результати дослідження, з'ясування часткових емпіричних деталей, завершеність теоретичного конструкту.

Пізнавальна сторона свідомості – функція свідомості, що полягає у віддзеркаленні об'єктивної дійсності в наочнопрактичній, практичній, комунікативній діяльності.

Пізнавальні процеси – психічні процеси, що забезпечують віддзеркалення об'єктивної дійсності: увага, відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, уява, мова.

Пізнання – вища форма віддзеркалення дійсності, що ґрунтується на єдності віддзеркалення, предметно-практичної діяльності і комунікації.

Пізнання як відображення – соціально-опосередкована єдність віддзеркалення, предметно-практичної діяльності і комунікації, що історично розвивається.

Поведінка – форма прояву інтерактивних відносин людини з навколишнім середовищем. Опосередкована знаковими системами (мовою).

Позитивізм – філософський принцип, згідно якому позитивне знання може бути отримане тільки в спеціальних науках і їх об'єднаннях при вирішенні окремих наукових проблем. Окремі наукові проблеми – освоєння нових областей реальності і сторін дійсності, висунення практичних проблем, пов'язаних з вирішенням економічних і соціальних завдань. сторін дійсності, висунення практичних проблем, пов'язаних з вирішенням економічних і соціальних завдань.

Потреби – стани людини, що має потребу в чому-небудь, що утворює основу регуляції поведінки і спрямованості особистості.

Почуття – одна з основних форм переживання людиною свого ставлення до предметів і явищ дійсності, що характеризується відносною стійкістю; стійкі емоційні ставлення людини до явищ дійсності, що відображають значення цих явищ у зв'язку з її потребами і мотивами.

Практика – цілеспрямована діяльність людини, направлена на освоєння і перетворення природних і соціальних об'єктів.

Предмет – деяка цілісність, виділена зі світу об'єктів в процесі діяльності і пізнання. Явище – той або інший зовнішній вираз предмету в його існуванні.

Предмет дослідження – дослідницьке завдання відносно елементу теоретичної моделі, яка відтворює суть явища, що вивчається. Частина об'єкту – властивості, сторони, відношення реальних об'єктів, які розглядаються в певних умовах.

Предмет психології. Предмет психології не статичний, а постійно змінюється шляхом розширення меж науки, а також через заперечення. Предмет психології як науки має враховувати своєрідність історичного періоду, своєрідність проблемної ситуації, в межах якої переважно розгортаються психологічні дослідження, своєрідність кардинальних завдань, що висувуються цією ситуацією, її можливостей і перспектив подальшого розвитку.

Призначення категорій в психології: 1) дозволяють в узагальненому вигляді, виходячи із специфіки психологічного знання, трактувати універсальні процеси і зміни, що відбуваються в людині з позицій психологічної науки; 2) виконують інтегруючу роль для самих різних потоків інформації, централізують її, об'єднують їх навколо корінних, принципових питань соціального життя; 3) виконують роль комунікації, без якої неможлива сумісна і зіставна творчість, подальший розвиток наукового знання, його доповнення, збагачення, вдосконалення, поглиблення; 4) ріднять психологію з іншими соціальними науками, утворюючи єдине смислове поле, без якого неможливо уявити еволюцію і прогрес в розвитку соціальної думки.

Принцип детермінізму: 1) визнання або невизнання принципу детермінізму психічних явищ — одна з найважливіших відмінностей між природничонауковою і гуманістичною парадигмами в психології; 2) представники природничонаукових напрямів в психології («об'єктивної», «номотетичної», «фізіологічної» психології, біхевіоризма, психоаналізу, рефлексології, гештальтпсихології, «марксистської» психології) відстоювали принцип детермінізму як основу вивчення причинно-наслідкових відношень в психології; 3) представники протилежного підходу («суб'єктивістського», такого, що «розуміє», «ідіографічного», «гуманістичної» психології) відмовлялися від всякого детермінізму, проголошуючи «духовну свободу особи» (суб'єкта, індивіда), її непередбачуваність і незалежність від об'єктивної реальності.

Принцип розвитку – психіка є результат розвитку як переходу від простіших до складніших форм взаємодії з навколишнім середовищем.

Принципи психології – основні перевірені часом і практикою положення, які визначають подальший розвиток психології і її застосування; основні положення, які визначають сутність розуміння психіки. Основні принципи психології – 1) детермінізм; 2) єдність особистості, свідомості і діяльності; 3) рефлексорна і соціально-історично обумовленість психіки людини; 4) розвиток психіки; 5) ієрархія; 6) системний і особистісний підходи; 7) єдність теорії, експерименту і практики.

Причинність – залежність наслідку від причини і відповідних умов; відношення внутрішньої необхідності виявляються в причинно-наслідковому ланцюзі. Генетичний зв'язок між окремими станами видів і форм матерії – перенесення структури від причини до наслідку, відображення структури причини в структурі наслідку. Універсальною властивістю причинності є зміна причини під впливом наслідку.

Причинно-наслідкові відношення. Методологічне значення поняття причинно-наслідкового зв'язку полягає в орієнтації дослідження на рух пізнання по причинно-наслідковому ланцюгу – від випадкового до необхідного,

від одиничного до особливого і загального, від форми до змісту, від явища до суті. Зв'язок – взаємообумовленість існування явищ, розділених в просторі і (або) в часі. Відношення – філософська категорія, що характеризує взаємозалежність елементів певної системи.

Проблема – питання, яке виникає в процесі пізнання. Його рішення має істотний практичний і теоретичний інтерес.

Проблема зв'язку суб'єкта і об'єкту – проблема активності суб'єкта, що пізнає. Співвідношення внутрішнього і зовнішнього досвіду – вираз проблеми логічного обґрунтування системи знання в термінах раціоналізму (природжені ідеї) і емпіризму (відчуття як елементарні одиниці знання).

Проблемна ситуація – психологічна модель розумової стимуляції мислення людини, що пізнає, здійснює пошук відповіді на питання про нове знання.

Продукт діяльності – реально-практичні або ідеальні формою прояви активності людини в об'єктивному або суб'єктивному плані: 1) особисті документи – листи, фотографії, щоденники, автобіографії; 2) офіційні матеріали – записи бесід, дискусій, статuti, накази, правила, закони; 3) продукти трудової діяльності – змістовні результати творчості, поведінки, роботи над собою, суспільної, професійної діяльності; 4) продукти змодельованої в експерименті діяльності.

Психіка – властивість високоорганізованої матерії, що виявляється у віддзеркаленні суб'єктом об'єктивної реальності і виконує функції орієнтації і управління життєдіяльністю суб'єкта. Особлива властивість мозку – перетворення нервового збудження у відповідному відділі нервової системи, переданого в кору головного мозку, в психічний образ зовнішньої дії.

Психічні процеси – воля, почуття, сприйняття, відчуття, емоції, пам'ять. Частіше більше соціального. Є формами психічного віддзеркалення. Характеризуються усвідомленням сьогодення. З потребами пов'язані через нужду особистості. З активністю пов'язані через волю. Формуються через вправу. Рівень аналізу – індивідуально-психологічний.

Психоаналіз – напрям в психології, який вважає несвідоме (потяги, інтенції, лібідо) базальним джерелом мотивації, що знаходиться в опозиції до свідомості.

Психолого-педагогічний експеримент – вивчення змін психологічних характеристик дитини в процесі активного впливу дослідника на неї.

Р

Реакція – будь-яка відповідь організму на зміну в зовнішньому або внутрішньому середовищі.

Регуляторна функція – спонuka до дії, підкріплення успішної дії, виділення домінуючої потреби, пристосування до умов існування і комунікації.

Результат пізнання – продукт пізнавальної діяльності в процесі духовного виробництва.

Рефлекторність психіки – здатність відтворювати відбиваний об'єкт в сукупності властивостей, що мають для суб'єкта життєве значення, як феномен вищої нервової діяльності. Вища нервова діяльність – діяльність центральної нервової системи, особливе значення в якій має кора головного мозку.

Розвиток – необоротна, направлена, закономірна зміна об'єкту в часі, в результаті якого виникає його новий якісний стан.

Розвиток психіки – кількісні і якісні зміни психіки; процес саморуху від простіших до складніших форм віддзеркалення і активності.

Розв'язання – експлікація істотних ознак проблеми і перевід їх у площину моделювання відношень за допомогою відповідних понять. Об'єктивний аспект мислення – об'єктивна необхідність і доцільність розумової діяльності.

Розрізнення суб'єкта і об'єкту – функція свідомості, що полягає в здатності виділяти себе з навколишнього середовища як цілісного суб'єкта психофізіологічних станів, дій і процесів. Розрізнення «Я» і «НЕ-Я» – переживання своєї не ідентичності іншим.

Розуміюча психологія – напрям в німецькій психології, що розглядає душевне життя людини в контексті її смислових утворень і засвоєних культурно-історичних цінностей.

С

Самоаналіз – розкладання власної поведінки на факти і їх вербалізація відповідно до оцінки міри довільності, суб'єктності, нормативності.

Самооцінка – оцінка людиною свого «Я», можливостей, здібностей, свого місця в міжособистісних, соціально-психологічних, соціальних відносинах. Оцінка самого себе – думка про ступінь своєї відповідності як особистості еталону належного в цілому або в його окремих аспектах.

Саморегуляція – елемент самосвідомості, який здійснює функцію управління власною поведінкою відповідно до отриманої актуальної моделі своєї взаємодії в прагматичній ситуації.

Самосвідомість – усвідомлення людиною своїх можливостей, в основі якого лежить її здатність відрізнити себе від своєї власної життєдіяльності і ставитися до себе як до її суб'єкта. Вищий рівень розвитку свідомості – визначається усвідомленням людиною свого знання, морального обличчя, інтересів, ідеалів, мотивів поведінки, цілісною оцінкою себе як суб'єкта, що відчуває, мислить, діє.

Свідомість – вищий рівень психічної активності людини, в якій реальність відбивається у формі чуттєвих і розумових образів як основі внутрішнього досвіду і передбачення практичної діяльності і поведінки. Вищий рівень розвитку психіки – виражається в його основних властивостях – наочність, опосередкованість мовою, здатність до рефлексії, діалогізм.

Світогляд – система поглядів людини на реальність і її місце в світі. Система поглядів – віддзеркалення результатів пізнання дійсності, які впливають на систему ставлень людини і їх реалізацію в поведінці, діяльності, спілкуванні.

Сигнальна функція – інформація про задоволення потреб, узагальнена оцінка подій, визначення корисності або шкідливості, емоційна оцінка.

Синтез – з'єднання різних елементів, сторін предмету в єдине ціле (систему). Здійснюється в практичній діяльності і пізнанні.

Синтетичне наукове знання – знання, істинність якого обґрунтовується на основі звернення до зовнішньої інформації, не пов'язаної з логічним аналізом.

Синтетичне наукове знання. Синтез – процес практичного або уявного возз'єднання цілого з частин.

Система рис (якостей) – сукупність психологічних елементів в узагальнених схемах (моделях) поведінки людини в соціальній, соціально-психологічній і міжособистісній взаємодії, що визначають її індивідуальну своєрідність і динаміку.

Ситуація – система зовнішніх обставин, які спонукають індивіда до прояву відповідних форм активності.

Соціальна перцепція – смислова, оцінна інтерпретація об'єкту сприйняття, яка залежить від мотиваційно-смислової структури діяльності сприймаючого суб'єкта.

Соціальна природа мислення – полягає в тому, що мислення – це історичне явище, що передбачає спадкоємність знань, що набувають від покоління до покоління, які закріплені у відповідних наукових категоріях. Спадкоємність знань – здійснюється в процесі навчання.

Соціометрія – соціально-психологічний метод для оцінки міжособистісних зв'язків в групі.

Спілкування – багатоаспектні процеси встановлення і розвитку контактів, які породжуються потребою в спільній діяльності або обміні різною інформацією, залежать від ситуативних, особових чинників, мовного і соціального досвіду учасників.

Спостереження – метод психологічного дослідження, що ґрунтується на систематичному цілеспрямованому сприйнятті психічних явищ, наукових уявленнях, теоретичній інтерпретації. Пояснення психічних явищ через їх зовнішній прояв – не структуралізоване спостереження – відсутність

формалізації процесу; структуралізоване спостереження – фіксація результатів на стандартизованих бланках; включене спостереження – спостереження в процесі безпосередньої взаємодії з учасниками експерименту; польове спостереження – спостереження в природних умовах; лабораторне спостереження – спостереження в процесі лабораторного експерименту; систематичне спостереження – спостереження впродовж певного часу; несистематичне спостереження – спостереження в незапланованих ситуаціях; об'єктивне спостереження – спостереження за зовнішньою стороною схиблених процесів; суб'єктивне спостереження – процес споглядальної взаємодії з власним внутрішнім світом.

Спрямованість – переконання, світогляд, ідеали, схильності, інтереси, бажання. Біологічного майже немає. Ставлення до відображуваного на основі досвіду. В основному містить усвідомлення майбутнього. З потребами пов'язана через віддзеркалення соціальної потреби. З активністю пов'язана через переконання. Формується у вихованні. Рівень аналізу – соціально-психологічний.

Спрямованість свідомості – виділення свідомістю об'єкту, на який направлена активність людини в актуальній або уявлюваній ситуації.

Стабільні потреби – перманентні переживання потреби в об'єктах, які в своїй сукупності є об'єктною характеристикою умов життєдіяльності суб'єкта і, отже, характеристикою його самого.

Ставлення – суб'єктивно-оцінне переживання сприйманої дійсності, що впливає на функціональні можливості і поведінку людини. Віддзеркалення реальних зв'язків суб'єкта і об'єкту – переживання суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних відношень згідно міри їх відповідності особистісним смислам і еталонам належного. Зв'язок суб'єкта і об'єкту – вплив на об'єкт з метою його перетворення і отримання результату, відповідного актуальній на даний момент потребі.

Ставлення до середовища – процес оцінювання фактів дійсності на основі суб'єктивної шкали оцінок як ментальної характеристики суб'єктивно належного в об'єктивному світі.

Статистичні методи – використання методів математичної статистики, заснованих на імовірнісній логіці і імовірнісних моделях, при обробці даних: 1) кореляційний аналіз – визначення статистичної взаємозалежності змінних; 2) регресійний аналіз – визначення залежності середнього значення від варіацій іншої величини; 3) факторний аналіз – визначення прихованих чинників шляхом вивчення статистично залежних ознак.

Стимул – вплив, що обумовлює динаміку психічних станів індивіда і відноситься до них як причина до наслідку.

Структура – сукупність стійких зв'язків в об'єкті, що забезпечує його цілісність.

Структура гностичної реальності – закономірні зв'язки елементів наукового дослідження, що визначають змістовні і процесуальні аспекти пізнавальної діяльності.

Структура об'єктивної реальності – стійкі зв'язки феноменів об'єктивної дійсності, що виділяються в процесі діяльності і пізнання.

Структурна диференціація – в системі виділяються підсистеми, які реалізують ті чи інші функції.

Суб'єкт – носій предметно-практичної діяльності і пізнання, що оволодів до певної міри знаряддями предметно-практичної діяльності, формами мови, логічними категоріями, нормами естетичних і етичних оцінок.

Суб'єктивна доцільність – відповідність процесу його суб'єктивній моделі.

Суб'єктивний аспект мислення – переживання суб'єктом, що пізнає, себе як активного діяча в процесі проникнення в суть відбиваних явищ.

Суб'єктивність – це та категорія в психології, яка виражає суть внутрішнього світу людини; це відправний початок в людині, те, що лежить в основі його буття; це форма буття людини; загальне позначення внутрішнього

світу. За Г.С.Костюком, суб'єктивне визначається дійсними відношеннями до природного та суспільного світу.

Суб'єктивно-генетичний принцип. Загальним пояснювальним принципом психології має бути суб'єктивно-генетичний принцип – породження, становлення і розвиток психіки пояснюються з позицій самопричинності й спонтанності саморозгортання суцього, суто людського завдяки власній активності людини як суб'єкта – автора, ініціатора й виконавця індивідуалізованої програми творення свого світу психіки й себе в ньому. Біологічне й соціальне не є причини, а як необхідні умови самотворення.

Суть – це внутрішній зміст предмету. Цей зміст виражається в єдності всіх багатообразних і суперечливих форм буття предмету.

Суть і явище – філософські категорії, які відображають загальні форми предметного світу і його пізнання людиною.

Сучасна теорія пізнання = єдність діалектики, логіки, теорії пізнання. Уявлення про структуру об'єктивної реальності. Пізнання носить соціальний характер. Нерозривний зв'язок з активною практичною діяльністю. Категорії і закони матеріалістичної діалектики виступають як методологічні принципи науково-теоретичної діяльності.

Сходження від абстрактного до конкретного – метод наукового дослідження, що характеризується рухом теоретичної думки до все більш повного віддзеркалення. Рух від менш змістовного до змістовнішого знання – початкова теоретична конструкція є абстрактною моделлю об'єкту, що вивчається, яка стає змістовнішою завдяки зверненню до реальної конкретності і емпіричних даних.

Текст – продукт мовлення, що складається з основного предиката (головна думка) і дерева вторинних, третинних і так далі предикатів.

Теоретична модель реальності – гіпотетичні припущення про теоретичну суть об'єкту вивчення, які необхідні для розгортання необхідної системи понять. Програма дослідження – деталізація гіпотетичних припущень в системі взаємозв'язаних завдань (завдання опису, створення математичних

моделей, побудова початкового теоретичного базису), виконання яких необхідне для перевірки теоретичної моделі.

Теоретичне пізнання – відображення закономірних і істотних зв'язків предмета дослідження.

Теорія – форма організації наукового знання, що дає цілісне уявлення про закономірні і істотні зв'язки певної області дійсності. Цілісна система знання – виводимість змісту теорії з деякої сукупності тверджень і понять відповідно до певних логіко-методологічних принципів і правил.

Теорія віддзеркалення – розглядає відчуття і сприйняття як результат віддзеркалення реальності в свідомості людини самосвідомості.

Теорія пізнання – аналізує загальні основи, що є базою пізнавального результату. Проблема природи знання – активність суб'єкта в процесі пізнання; раціоналізм, емпіризм; діалектична природа пізнання.

Тест – система стандартних завдань, призначених для визначення рівня розвитку відповідної психічної якості. Розрізняють тести інтелекту, спеціальних здібностей, досягнень, професійної підготовки і так далі. Виявлення сформованості психічного явища з допомогою: визначення розумового потенціалу, творчих здібностей, рівня оволодіння знаннями, уміннями, навичками, психологічних характеристик особистості або її окремих сторін, використання механізму проекції внутрішнього світу на слабо структурований стимул.

Типологізація – виявлення подібності або відмінності в сукупності явищ за допомогою теоретичної моделі. Типологічний метод – виділення певних типів явищ.

Типологія – метод наукового пізнання, що ґрунтується на розчленовуванні систем об'єктів і їх угруповання за допомогою узагальненої моделі або типу. Типологічний метод – виділення певних типів явищ.

У

Управління – функція організованої системи, яка забезпечує збереження її структури і підтримку її життєдіяльності за допомогою послідовності

операцій: підготовка і прийняття рішення, організація виконання, контроль, підведення підсумків.

Управління своєю поведінкою – процес підготовки і ухвалення рішення, організації виконання, контролю, підведення підсумків в інтерактивних відносинах людини з навколишнім середовищем.

Утворення умовних тимчасових зв'язків – реверберація електроактивності в замкнутих ланцюгах нейронних ансамблів (КП), морфологічні трансформації синаптичної провідності (ДП) при багатократному проходженні нервових імпульсів через одні і ті ж синаптичні структури.

Уява – психічний процес, що характеризується створенням нових образів шляхом переробки матеріалу сприйняття і уявлень, отриманих у попередньому досвіді. Нові образи на основі сприйняття, уявлень – суб'єктивні образи, що відносяться до потребнісномотиваційної сфери індивіда і характеризують специфіку його взаємодії з оточенням.

Ф

Фізична теорія пам'яті – електрична природа нервового імпульсу є основою пояснення електричної активності мозку, у тому числі і при запам'ятовуванні.

Фізіологічні теорії механізмів пам'яті – дослідження процесів утворення тимчасових нервових зв'язків, здатних актуалізуватися під впливом різних подразників.

Філософія – наука про загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення.

Філософські методи – виконують функцію загального методу для окремих наук, що має загальнонауковий характер: порівняння, аналіз і синтез, ідеалізація, синтез, узагальнення, сходження від абстрактного до конкретного, індукція і дедукція.

Формалізація – відображення змісту знання за допомогою формалізованої мови, завдяки якій з'являється можливість отримання тверджень теорії на невеликій кількості аксіом. Формальні операції –

отримання всіх тверджень теорії з невеликого числа аксіом, що приймаються; відвернення від змістовного сенсу і перехід до правил логічного виведення теорем з аксіом; вираз параметрів об'єкту за допомогою математизованої мови.

Формальна логіка – наука про загальнозначущі форми і засоби думки, які необхідні для раціонального пізнання в будь якій галузі знання. До загальнозначущих форм думки відносяться поняття, судження, умовиводи. До загальнозначущих засобів думки відносяться визначення, правила утворення понять, суджень, умовиводів, правила переходу від одних суджень або умовиводів до інших як наслідки з перших (правила міркувань), закони думки, які виправдовують такі правила, правила зв'язку законів думки і висновків в системи, способи формалізації таких систем і тому подібне³ Формальна логіка обмежена відносно стійкими, інваріантними структурами мислення. Її основним принципом і методом є метод формалізації. Формальна логіка підпорядкована принципам діалектики як своїй філософсько-методологічній засаді.

Формальна методологія – формальні аспекти методології пов'язані з аналізом мови науки, формальною структурою наукового пояснення, описом і аналізом формальних і формалізованих методів дослідження, зокрема методів побудови наукових теорій і умов їх логічної істинності, типології систем знання і тому подібне У зв'язку з розробкою цього кола проблем виникло питання про логічну структуру наукового знання і почався розвиток методологічної науки як самостійної галузі знання, яка охоплює все різноманіття методологічних і методичних принципів і прийомів, операцій і форм побудови наукового знання.

Формувальний експеримент – метод, що ґрунтується на: а) створенні спеціальних ситуацій для розкриття закономірностей, механізмів, тенденцій психічного розвитку; б) моделі розвивальних і формувальних дій і аналітичної моделі розвивального ефекту експерименту.

Функції емоцій – актуальне переживання індивідом значущості подій для його існування.

Функціональна диференціація – розширюється коло функцій, які виконуються елементами системи, що розвивається.

Характер – це загальна якість особистості в цілому, сукупність ряду її рис, в яких найвиразніше виражена її своєрідність; це каркас особистості. Всі риси характеру – це властивості особистості; але властивості особистості тільки тоді стають рисами характеру, коли вони виражені виразніше за інших, тісно взаємозв'язані, визначають одна одну і властивий даній людині стиль дій і ставлення до того, що оточує.

Ц

Цілеутворення – процес породження нових цілей в активності людини під впливом мотивів, емоцій, співвідношення загальних і конкретних цілей; функція свідомості, що полягає в породженні цілей, що визначають напрям активності людини.

Я

Явище – те чи інше виявлення предмету, зовнішні форми його існування. У мисленні категорії суті і явища виражають перехід від різноманіття наявних форм предмету до його внутрішнього змісту і єдності – до поняття. Явища динамічні, мінливі. Суть є стабільною у всіх змінах.

Якість – відображає стійке взаємовідношення складових елементів об'єкту, яке характеризує його специфіку. Якість об'єкту виявляється в сукупності його властивостей. Під властивістю розуміється спосіб прояву якості об'єкту по відношенню до інших об'єктів, з якими він вступає у взаємодію.

Список використаних джерел

1. Вавринів О. Організація та проведення психологічних і соціально-психологічних досліджень : практ. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 116 с.
2. Волянчук Н. Ю., Андрійцев Б. В., Ложкін А. Б., Колосов Б. В., Психологія наукової діяльності : монографія. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського; Центр ДЗК, 2020. 352 с.
3. Гапон Н. П. Теоретико-методологічні проблеми психології : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 180 с.
4. Калюжна Є. М. Теоретико-методологічні проблеми психології: навчальний посібник. Київ : ІПК ДСЗУ, 2019. 136 с.
5. Ковальчук В. Моделювання науково-педагогічних досліджень : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 520 с.
6. Ковальчук В. Основи наукових досліджень : навчальний посібник. К. : ВД Професіонал, 2021. 240 с.
7. Козубовська І. В., Повідайчик О. С. Короткий тлумачний словник психолого-педагогічних термінів (для аспірантів і магістрів) : навч.-метод. видання. Ужгород : Видавництво УЖНУ «Говерла», 2021. 41 с.
8. Кононенко О. І. Актуальні проблеми теоретичної психології : метод. рекомендації до курсу «Актуальні проблеми теоретичної психології» для здобувачів другого (магістр.) рівня вищої освіти спец. 053 «Психологія». Одеса, 2023. 49 с.
9. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник. К. : Кондор, 2020. 192 с.
10. Крюкова М. А. Теоретико-методологічні проблеми психології (в допомогу до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти ступеня магістра факультету психології, політології та соціології). Одеса: Фенікс, 2020. 34 с.

- 11.Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях) : навч. посіб. Суми : СНАУ, 2020. 220 с.
- 12.Мокін Б.І., Мокін О. Б. Методологія та організація наукових досліджень. Вінниця. 2021.180 с.
- 13.Теоретико-методологічні основи інтеграції психологічного знання / за ред. О. В. Завгородньої. К. : Видавничий Дім «Слово», 2020. 180 с.
- 14.Чмиленко Ф. О., Жук Л. П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2021. 49 с.
- 15.Яцик Т.О., Степанюк В.В. Словник коротких термінів з педагогіки. Луцький фаховий педагогічний коледж КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради. Луцьк: ФОП Мажула Ю.М., 2022. 50 с.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

на здобуття освітнього ступеня магістр
здобувачами вищої освіти всіх форм навчання
спеціальності 053 «Психологія»

Укладач: Ольга Миколаївна Чусова

Підписано до друку _____ Зам. _____

Формат паперу 60 X 84 1/16 Обсяг 1,6 авт. арк.

Тираж 300 прим. ОНЕУ, м. Одеса, вул. Преображенська, 8